

FOLCLOR MUZICAL**CÂNTECUL PROPRIU-ZIS DIN VALEA NISTRULUI ÎN CULEGERILE DE
FOLCLOR DIN SECOLUL XX (ÎN BAZA COLECȚIEI
DOINE, CÂNTECE, JOCURI DE GLEB CIAICOVSCHI-MEREȘANU)****THE PROPER SONG FROM THE DNIESTER VALLEY IN THE FOLKLORE
COLLECTIONS OF THE 20TH CENTURY (BASED ON THE COLLECTION
DOINE, CÂNTECE, JOCURI BY GLEB THCAIKOVSKI-MERESHANU)****VASILE DRAGOI,**

doctorand,

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

CZU 78.031.4(478)**784.4(478)**

Articolul este dedicat unei colecții remarcabile de folclor muzical românesc din Basarabia, cules și descifrat de Gleb Ciaicovschi-Mereșanu, profesor universitar, etnomuzicolog, muzicolog, personalitate marcantă a culturii naționale. În special, autorul articolului s-a oprit asupra melodiilor din satele nistrene — cea mai mare parte a acestora aparținând speciei lirice de cântec propriu-zis — prezente în culegere, o noutate la momentul apariției culegerii. De asemenea, au fost analizate principiile științifice de notare și clasificare a materialelor, a fost relevat impactul lor pentru studiile științifice ulterioare. Pentru a scoate în evidență importanța colecției, a fost efectuată o scurtă trecere în revistă a unor culegeri de folclor ce conțin melodii din spațiul nistrean, apărute de-a lungul timpului, începând cu perioada interbelică. Concluziile relevă faptul că „Doine, cântece, jocuri” de G. Ciaicovschi-Mereșanu a constituit un punct de reper ce a marcat și a condiționat apariția unor noi colecții de folclor de înaltă ținută științifică.

Cuvinte-cheie: *colecție de folclor, Gleb Ciaicovschi-Mereșanu, cântec propriu-zis, folclor din spațiul nistrean*

The article is focused on a remarkable musical collection of Romanian folklore from Bessarabia, collected and transcribed by Gleb Tchaikovschi-Mereshanu — university professor, ethnomusicologist, musicologist, a remarkable personality of the national culture. The author of the article focused especially on the melodies collected in the villages situated on both sides of the River Dniester, attributed to the lyrical vocal genre of the proper song that was a novelty at the time of the publication. The scientific principles of transcribing and classification and their impact on the future scientific papers were also analyzed in the article. In order to emphasize the importance of the analyzed collection, the author presented a brief overview of some other musical folklore collections, which include melodies from the Dniester area, published since the beginning of the interwar period. The author remarks that the analyzed collection “Doine, cantece jocuri” by Gleb Ciaicovschi Mereshanu was a scientific milestone, which conditioned the publication of new folklore collections of high scientific value.

Keywords: *folklore collection, Gleb Ciaicovschi-Mereșanu, proper song, folklore from the Dniester area*

Introducere. Colectarea folclorului din satele situate pe ambele maluri ale Nistrului are deja o tradiție de aproximativ un secol și mai bine, începând cu unul din pionierii etnomuzicologiei românești, Teodor Burada, care a activat în secolul al XIX-lea. Pe parcursul secolului XX, a continuat colectarea și publicarea folclorului, iar știința etnomuzicologică s-a dezvoltat nu doar prin studii teoretice, ci și prin aceste activități premergătoare oricărei cercetări în domeniu. Culegerea *Doine, cântece, jocuri* de Gleb Ciaicovschi-Mereșanu, apărută în anul 1972, ocupă un loc aparte printre colecțiile de folclor publicate la noi, având un rol important atât pentru dezvoltarea etnomuzicologiei naționale în general, pentru promovarea folclorului și formarea de repertorii tradiționale, cât și pentru cunoașterea și promovarea cântecului propriu-zis din spațiul folcloric nistrean, în particular.

1. Colecții și culegători de folclor din spațiul nistrean, din anii 1930–1940. În perioada dată, în partea stângă a Nistrului (în R.A.S.S.M) au fost întreprinse colectări de folclor organizate atât de instituțiile de cultură din Tiraspol, cât și sub egida savanților ruși de la diferite instituții moscovite [1, p.54–56]. (Destul de detaliat a studiat materialele folcloristice din perioada interbelică, folcloristul Nicolae Băieșu, într-un articol publicat în 2008 [2]). Astfel, printre cele câteva publicații de folclor muzical editate în R.A.S.S.M., cules în această perioadă, se remarcă colecția de melodii instrumentale a lui V. Korcinski, devenită astăzi o raritate bibliografică (*Молдавские наигрыши и песни*, ed.1937) în care, din 49 de melodii, 10 sunt de cântece propriu-zise fără text, și cea a sub redacția lui D. Gherșfeld (*Cânteșe*, 1940, cu circa 50 de cântece propriu-zise, din cele 76 de melodii), despre care am scris mai detaliat într-un articol anterior [3]. Valoarea documentară a acestora însă este diminuată oarecum de „tributul” vremii, marcat de „nesiguranța metodologică” [1, p.55], întrucât autorii nu au indicat sursele — melodiile incluse în aceste colecții nu au fost pașaportizate, iar ultima din culegerile nominalizate include o serie de cântece compuse, cu texte compuse sau schimbate conform ideologiei sovietice etc.

În aceeași perioadă, în partea dreaptă a Nistrului (ce făcea parte din Regatul României), au fost puse bazele unor cercetări folclorice din perspectivă multidisciplinară, în cadrul Școlii sociologie al lui D. Gusti, prin activitatea de colectare și cercetare a lui Petre Ștefănuță (studiul său *Cercetări folclorice pe valea Nistrului-de-Jos* conține texte și materiale folcloristice, fără a include însă nici o melodie transcrisă). De asemenea, „La activitatea de colectare a folclorului basarabean au contribuit G. Breazul (101 melodii), E. Riegler-Dinu (150 melodii din Basarabia și Dobrogea), A. Dicescu (18 melodii)”, — arată V. Ghilaș [1, p.53]. Precum se știe, și C. Brăiloiu a efectuat expediții folclorice în Basarabia, însă, din păcate, materialele audio, din diferite motive, rămân a fi inaccesibile. Pe lângă aceasta, se pare că marele etnomuzicolog s-a focusat doar pe zona de centru a spațiului dintre Prut și Nistru și nu a efectuat expediții în satele de pe Nistru. V. Ghilaș mai arată, că „La colectarea materialului de folclor muzical din perioada interbelică participă mai mulți muzicieni de origine basarabeană — M. Bârcă, A. Dicescu, V. Popovici, Iu. Siminel” [1, p.54]. Printre culegerile de folclor muzical ale acestor muzicieni amintim pe cea melodii populare în aranjament coral de M. Bârcă și V. Popovici, în care am identificat circa 17 melodii din zona nistreană, autorii indicând localitățile și numele informatorilor. Totuși, aranjamentul coral presupune anumite modificări ale originalului folcloric, astfel, culegerea dată, ce are, fără îndoială, o valoare documentară cultural-istorică, poate fi utilizată doar parțial drept suport în studiile etnomuzicologice contemporane.

2. Colecții și culegători de folclor din spațiul nistrean, din anii 1950. În perioada de după cel de-al doilea război, se remarcă colecțiile Ecaterinei Lebedeva (*Молдавские народные песни*, 1951) și cea a Lidiei Axionova (*Cântecul popular moldovenesc*, 1958). Trebuie să notăm, că melodiile publicate de E. Lebedeva cu fost colectate în anii interbelici, în timpul numeroaselor sale expediții folclorice (1922, 1923, 1926, 1927, 1928, 1933 și 1935) în orașele Balta, Tiraspol, Dubăsari, Grigoriopol, Sucleia și Slobozia din stânga Nistrului. Valorificând materialele acestor expediții, cercetătoarea a publicat încă în 1935 o colecție texte folclorice, în colaborare cu Culai Neniu (1905–1939), cunoscut folclorist și compozitor din R.A.S.S.M., care în anii 1928–1930 a activat ca profesor de muzică și cânt la școala pedagogică din or. Balta. Ulterior, E. Lebedeva a descifrat o parte din melodiile culese, incluzându-le în culegerea editată în 1951 (25 de cântece). Merită de menționat că autoarea a indicat, într-un tabel la sfârșitul culegerii, anul culegerii, localitatea și numele de familie al informatorului, date importante pentru cercetarea ulterioară. Rămâne a fi incertă soarta celorlalte melodii culese — dacă e să estimăm după cele peste 170 de texte din colecția din 1935.

Lucrarea *Cântecul popular moldovenesc* semnată de Lidia Axionova, reputat muzicolog, personalitate marcantă în cultura muzicală a Republicii Moldova reprezintă, de fapt, un prim studiu de folclor, dedicat cântecului popular, în care autoarea efectuează o caracteristică destul de amplă a acestei specii lirice, marcând principalele trăsături ale sale. Cele 97 de melodii incluse (dintre care circa

jumătate din stânga Nistrului) sunt în mare parte preluate din colecții anterioare, ca fiind reprezentative pentru demersul său teoretic.

Având în vedere bine cunoscutele contexte istorice, sociale și politice în care s-a aflat spațiul folcloric nistrean pe parcursul acestor ani, colecțiile apărute până în anii 1960, reprezintă documente folclorice importante de care dispune etnomuzicologia națională contemporană.

3. Colecțiile din anii 1960. Dacă e să vorbim despre prezența folclorului muzical din satele de pe Nistru în colecțiile din anii 1960, trebuie să constatăm că aceasta este extrem de modestă. Doar în culegerea lui Petru Stoianov (*Cântece populare moldovenești*, 1967) găsim 2 melodii de cântece propriuzise. Întâi de toate, acest fapt se explică prin faptul că în anii 1960 au fost publicate doar foarte puține colecții de folclor muzical în general, colecția lui P. Stoianov fiind, de fapt, cea mai semnificativă. Pe de altă parte, abia în anii 1968–1969 (începând cu 1964) a fost organizată colectarea sistematică a folclorului muzical în cadrul Arhivei de Folclor AMTAP. Conform Registrului acestei Arhive [4], abia în anul 1971 expedițiile s-au desfășurat în stânga Nistrului, în satul Podoima, raionul Camenca, iar publicarea colecțiilor bazate pe materialele arhivei a început abia în anii 1970.

Totodată, o parte destul de semnificativă de materiale folclorice, inclusiv folclor muzical, se afla în colecțiile particulare ale etnomuzicologilor și culegătorilor de folclor din acea perioadă, iar acest fapt este confirmat de apariția colecției anunțată în titlul articolului de față.

4. Colecția *Doine, cântece, jocuri*. În acest context, colecția *Doine, cântece, jocuri*, editată în 1972 de Gleb Ciaicovschi-Mereșanu [5] a constituit un eveniment remarcabil în viața culturală din Moldova acelor timpuri, din mai multe motive: întâi de toate, din cele 163 de melodii folclorice (97 vocale și 7 instrumentale), 104 provin din colecția proprie a autorului. Localitățile vizate sunt: Mereșeni, Hâncești (satul buneilor lui G. Ciaicovschi-Mereșanu), Bravicea, Călărăși; Cenac, Cimișlia; or. Hâncești ș.a., situate în centrul spațiului folcloric pruto-nistrean și câteva sate situate pe ambele maluri ale râului Nistru — Mateuți, Rezina (21 de melodii), Dubăsarii-Vechi, Criuleni (1 melodie) și Cobsana, Râbnița (2 melodii). Astfel, reputatul etnomuzicolog și promotor al culturii naționale Gleb Ciaicovschi-Mereșanu și-a valorificat rodul muncii sale ca și culegător de folclor, aducând în fața publicului larg un florilegiu de melodii reprezentative (culese preponderent în anul 1948; per total, între anii 1939–1969, în unele dintre expedițiile sale fiind însoțit de compozitorul Nicolai Ponomarenco). O altă parte de melodii, mai mică, provin din diferite surse arhivistice — Fondurile Arhivei Catedrei de folclor de la Institutul de Stat al Artelor G. Musicescu și Fondurile Arhivei secției de folclor a Casei Republicane de creație populară.

Valoarea culegerii este subliniată și de faptul că autorul a documentat (pașaportizat) materialele muzical-folclorice conform rigorilor etnomuzicologiei la acel moment, indicând numele și anul nașterii informatorilor, anul culegerii, localitatea, sursa sonoră. Autorul însoțește multe din aceste date și cu observații de teren, comentarii referitoare la materialele culese, ceea ce constituia un pas important în primul rând, prin perspectivele de studiere ulterioară ce le oferea (în teza noastră de doctorat am inclus și studierea acestor materiale din spațiul folcloric nistrean).

Un alt moment ce se remarcă este și faptul că culegerea *Doine, cântece, jocuri* — așa cum indică și denumirea acesteia, cuprinde un spectru larg de specii și genuri ale folclorului românesc din Basarabia, în special, principalele specii ale liricii vocale (doina și cântecul propriu-zis), ale folclorului familial (melodii de nuntă și bocete) și de dans (jocuri). În mod special am menționa includerea doinei și a bocetului, fapt ce a constituit o dovadă a curajului civic și a cunoașterii profunde a valorilor folclorului nostru, întrucât doina la acel timp era quasi-absentă din repertoriile cântăreților, fiind marginalizată (se știe, că, conform preceptelor ideologiei comuniste, oamenii trăiau într-o societate fericită și nu mai aveau nevoie de doină și bocet, considerate rămășițe ale trecutului).

Astfel, în introducerea teoretică semnată de autor, se explică principiile de structurare a culegerii:

- criteriul istoric, „de la origine veche la melodiile noi”;
- „clasificarea pe specii a materialului vocal, în baza fondului literar”
- „pentru melodiile de joc, s-a pus ca bază variantele-tip în jurul cărora s-au plasat celelalte piese” [5, p.4].

Anunțarea și utilizarea acestor principii constituia pe atunci o noutate științifică, un model de urmat pentru cercetări ulterioare. De altfel, ele nu și-au pierdut actualitatea și până în zilele noastre, stând la baza metodologiilor contemporane de clasificare a folclorului muzical. De menționat, că în calitate sa de fondator și conducător, pe parcursul a mai multor decenii, al Arhivei de Folclor a actualei Academii de Muzică, Teatru și Arte Plastice, G. Ciaicovschi-Mereșanu a utilizat principiile sale și în constituirea catalogului arhivei, materialele căreia au constituit un suport pentru colecții și cercetări de folclor ulterioare, introducându-le astfel și în cercetarea academică.

În mod special am dori să ne oprim asupra compartimentului de cântece propriu-zise, care nu este doar cel mai numeros (120 de melodii în total, dintre care — 24 de pe Nistru), ci și foarte bine organizat după principiul tematicii poetice, — principiu menținut, de altfel, și în etnomuzicologia contemporană, — un alt element important, ce oferă informații utile atât cântăreților și iubitorilor de folclor, cât și cercetătorilor, care își vor porni studiile deja de la niște date sistematizate științific. Astfel, G. Ciaicovschi-Mereșanu grupează conținutul poetic al cântecelor în următoarele compartimente: a) cu conținut social (de haiducie, de înstrăinare, de argat, despre viață grea, de ursita femeii, de orfan); b) de recruție; c) de dragoste; d) de glumă; e) de pahar; f) din marele război pentru apărarea Patriei (1941–1945); g) cântece noi.

În introducere se conține și un compartiment dedicat analizei conținutului poetic al textelor, și un succint, dar cuprinzător compartiment analitic, în care autorul se oprește asupra structurii muzicale a cântecului propriu-zis, ca specie predominantă în această culegere. Sunt relevate cele mai esențiale trăsături ale melodiei, ritmului, formei și versului. Acest demers analitic este valoros pe plan științific, întrucât se înscrie în albia cercetărilor etnomuzicologice românești.

În mod special G. Ciaicovschi-Mereșanu se oprește asupra caracterizării melodiilor la două voci din satul Mateuți, Rezina, situat pe malul drept al Nistrului, cântate în manieră polifonică. Autorul folosește termenul *contramelodie*: „Melodia principală (*cantus firmus*) a cântecului se găsește, de obicei, la vocea de sus. Cântecul începe, potrivit tradiției într-o sunare la unison, cântat fiind de tot grupul de cântăreți. *Contramelodia* (la vocea superioară), față de melodia principală, avansează la intervale de terțe mici, și mari. Câte odată bifurcarea vocilor formează și alte intervale, de cvartă, cvintă, sextă mare ori mică. Rândul melodic și strofa melodică se încheie, de obicei, în sunare la octavă” [5, p.13]. „Un asemenea stil *contramelodic* este cunoscut și la popoarele vecine, fiind adoptat și de moldovenii din satele situate în apropierea celor ucrainene” — conchide etnomuzicologul [idem]. Aceste observații sunt importante, surprinzând o trăsătură esențială a cântecelor nistrene și pot fi servi ca suport pentru studii teoretice ulterioare.

Am vrea să menționăm și calitatea transcrierii muzical-poetice a melodiilor, care a fost efectuată de către maestrul G. Ciaicovschi-Mereșanu conform celor mai înalte rigori etnomuzicologice: în texte, au fost notate principalele elemente lexicale ce apar în timpul cântării — completările de silabe, apocopa, anacruza de sprijin, refrenul. De asemenea, a fost alcătuit un glosar de cuvinte și expresii puțin vorbite sau întâlnite în dialect. Pentru descifrarea melodiilor, a utilizat semnele convenționale, explicate în prefața culegerii, care constituiau o noutate și care includeau, pe lângă semnele cunoscute din notația muzicală, și semne speciale de prescurtare sau prelungire a duratei sunetelor. Pentru fiecare melodie este indicată viteza metronomică de interpretare, iar pentru doine „cântate în stil parlando”, autorul indică *Ad libitum*.

Concluzii. Culegerea de melodii *Doine, cântece, jocuri* de G. Ciaicovschi-Mereșanu a reprezentat, la anul apariție sale — 1972, o realizare remarcabilă în știința etnomuzicologică națională,

completând fondurile folclorului muzical basarabean publicat cu un material bine documentat, autentic, valoros, ce poate fi utilizat ca bază serioasă în cercetări ulterioare. Toate culegerile de folclor semnate de cercetători și folcloriști (precum, spre exemplu, cele de C. Rusnac, E. Florea, A. Tamazlăcaru) care au apărut după colecția vizată, au avut-o drept model. Totodată, semnalăm și faptul că această culegere a devenit o raritate bibliografică, care necesită o reeditare și diseminare urgentă, pentru a ne cunoaște trecutul și pentru a ne redescoperi valorile folclorului.

Referințe bibliografice

1. GHILAȘ, V. Preocupări folclorice în Basarabia, Bucovina și Transnistria. În: *Arta muzicală din Republica Moldova, istorie și modernitate*. Chișinău: Grafema Libris, 2009, p.39–65. ISBN 978-9975-52-046-1.
2. BĂIEȘU, N. Folcloristica în R.A.S.S. Moldovenească (anii 1930–1940). În: *Revista de lingvistică și știință literară*. Chișinău, 2008, Nr.3/4, 2008, p.48–57.
3. ДРАГОЙ, В. Песенный репертуар левобережья Днестра в сборниках фольклора 30-х–40-х годов: современный ракурс. În: *Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică*, 2019. Chișinău: Valinex, 2019, Nr.1 (34), p.105–109. ISSN 2345-148.
4. BUNEA, D., BADRAJAN, S., SLABARI, N. *Registrul digital al Arhivei de Folclor a Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău: Anii 1970–1971*. Volumul V. Chișinău: Valinex, 2019. ISBN 978-9975-68-351-7.
5. CIAICOVSCHI-MEREȘANU, G. *Doine, cântece, jocuri*. Chișinău: Cartea moldovenească, 1972.